

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ ІНТУЇЦІЇ ФІЛОСОФАМИ XVII СТОЛІТТЯ

О Шевців М., 2014

Охарактеризована категорія “інтуїція”, її історико-філософська традиція, порівняльно-правовий аналіз розуміння цього поняття різними філософами XVII століття тощо.

Ключові слова: інтуїція, правова інтуїція, інтуїтивізм, правовий інтуїтивізм, інтуїтивне мислення, раціональна інтуїція, істина.

M. Shevtsiv

PHILOSOPHICAL AND LEGAL UNDERSTANDING OF THE CATEGORY OF INTUITION BY THE PHILOSOPHERS OF XVII CENTURY

The paper investigates the category of “intuition”, its historical and philosophical traditions, comparative legal analysis of the understanding of the concept of different philosophers of the XVII century, etc.

Key words: intuition, legal intuition, intuitionism, legal intuitionism, intuitive thinking, rational intuition, truth.

М. Шевців

ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЕ ПОНИМАНИЕ КАТЕГОРИИ ИНТУИЦИИ ФИЛОСОФАМИ XVII ВЕКА

Охарактеризована категория “интуиция”, ее историко-философская традиция, сравнительно-правовой анализ понимания данного понятия разными философами XVII века т. д.

Ключевые слова: интуиция, правовая интуиция, интуитивизм, правовой интуитивизм, интуитивное мышление, рациональная интуиция, истина.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми інтуїції має велику філософську спадщину. Можна навести небагато філософсько-правових проблем, які б ще у своєму розвитку зазнавали таких якісних змін і піддавалися аналізу представниками найрізноманітніших сфер науки. Дискусійне питання щодо обґрунтування інтуїції найчастіше поставало у філософських працях представників матеріалізму й ідеалізму, на основі чого створювалися різні концепції, причому неоднозначних та несхвальних як з боку матеріалістів, так й ідеалістів. Щоб проаналізувати категорію “інтуїція”, на нашу думку, потрібно звернутися до історико-філософської традиції XVII ст., навести різноманітні теорії розуміння цього поняття, визначити його сутність, а також створити сучасне наукове уявлення про неї.

Мета дослідження – провести аналіз поняття “інтуїція”, узагальнити результати наукових досліджень проблем правового інтуїтивізму у різних філософсько-правових школах XVII ст., спробуємо показати шлях еволюції цієї категорії та її місце у філософсько-правовій науці.

Стан дослідження. Науковою проблематикою, пов’язаною з визначенням та характеристикою категорії “інтуїція” у XVII ст. у своїх працях переймалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В. Босс, М. Бунге, Г. Грановська, В. Іріна, Н. Лоський, Н. Матузов, В. Семенов, С. Сливка, Т. Тюріна та ін.

Виклад основних положень. У світовій філософії доволі часто виникнення правового інтуїтивізму пов'язують із іменем Р. Декарта. Тож розглянемо його наукове розуміння поставленої проблематики.

Р. Декарт (1596–1650 рр.), наукові праці якого з правознавства та математики у той час нерідко ламали стереотипи та просували науку на кілька десятиліть вперед. Він став одним із перших мислителів, який звернувся до інтуїції як до філософсько-правової проблеми. Як математик він мав на меті здійснити науковий переворот у цій галузі. Для реалізації своєї мети Р. Декарт вирішив використати філософію, а саме – звернутись до дедуктивно-раціоналістичного методу наукового пізнання. Заперечуючи роль чуттєвого пізнання як джерела знання і критерію істини, раціоналізм XVII ст. зумовив гіпертрофоване ставлення до дедукції. Звідси і переконання Р. Декарта у тому, що від “самої себе” людина черпає набагато більший обсяг інформації, ніж від навколишніх. При цьому він вважав, що “...лише з найпростіших і найбільш доступних речей повинні виводитися найпотаємніші істини”. Дорога досягнення цих істин не може бути нічим іншим, окрім “виразної інтуїції і необхідної дедукції” [2, с. 133].

Інтуїція, у розумінні Р. Декарта, – це вищий прояв єдності знання, причому насамперед знання інтелектуального, адже саме під час інтуїтивного мислення людський розум мислить і споглядає одночасно. Р. Декарт тісно пов'язує інтуїцію з логічним процесом, при цьому в жодному разі не зіставляє інтуїцію та дискурсивне знання. Ці види отримання інформації, у його розумінні, не виключають, а передбачають один одного. Інтуїтивне пізнання являє собою досконалий вид інтелектуального пізнання. Незважаючи на скептичне до певної міри ставлення до чуттєвого пізнання, Р. Декарт не може зовсім відмовитися від розгляду цієї проблеми. Однак він прагне при цьому залишатися прибічником основних принципів раціоналізму. Саме раціоналістичний тип мислення дає йому змогу виокремити три основні джерела отримання інтуїтивного рішення, на яких ґрунтується пізнавальний процес, а саме: природжених здібностей, знань, досягнутих у результаті чуттєвого сприйняття, та інформації, що була отримана за допомогою уявної діяльності. Переконання Р. Декарта як раціоналіста щодо неможливості отримання необхідного і загального знання за допомогою чуттєвого досвіду стало причиною піднесення значення інтуїції у пізнавальному процесі [2, с. 148].

Декартівське розуміння інтуїції переважно зводиться до визнання існування природжених ідей. Природжені ідеї у нього дають можливість людині лише отримувати знання, а інтуїція здійснює процес усвідомлення цього знання і свідчить про його істинність. Беззаперечно погоджуючись з науковим баченням проблеми інтуїції Р. Декартом, ми, однак, на відміну від нього, не лише не ставимо під сумнів роль чуттєвого пізнання під час здійснення інтуїтивного мислення, а й надаємо йому статусу одного з найважливіших чинників, що формує інтуїцію.

Не менш виваженим дослідником проблем правового інтуїтивізму є видатний голландський філософ Б. Спіноза. Зупинимось лише на деяких аспектах його наукових тверджень щодо вищезазначеної проблематики.

Б. Спіноза (1632–1677 рр.) – мислитель-матеріаліст XVII ст. На відміну від Р. Декарта, він запропонував інший матеріалістично-інтерпретований варіант раціоналістичного тлумачення інтуїції.

Спінозівське трактування інтуїції як вищого (“третього”) роду пізнання, що веде від адекватної ідеї про існування формальних сутностей до адекватного пізнання самої сутності речей, деякою мірою збігається із інтуїцією Р. Декарта, який вважав, що природу матеріальних об'єктів “набагато легше пізнати, бачачи їх поступове виникнення, ніж розглядаючи їх у довершеному вигляді”. А оскільки усвідомлення цих результатів здійснюється інтуїцією, то вона є вищою формою пізнання [2, с. 292]. Проте, на відміну від Р. Декарта, інтуїція у матеріалістичному забарвленні Б. Спінози вже не зводиться до вроджених якостей індивіда, тобто розумові здібності певного індивіда не вичерпуються тільки різними формами пізнання предмета чи явища, а включають й інтуїтивне мислення. Інтуїція в такому випадку являє собою вищий прояв раціональних здібностей людини, ґрунтується на свободі сприйняття, причому “річ сприймається цілісно через її сутність”. Інтуїція у Б. Спінози – це своєрідний прискорений умовивід, виражений в особливій формі, що відображає необхідну нам інформацію про сам предмет дослідження [6, с. 325].

Безперечним є той факт, що будь-яка істина народжується у дискусії. Так само й еволюцію проблеми інтелектуальної інтуїції, у межах раціоналізму, необхідно розглядати за допомогою

порівняльного аналізу, у зіставленні наукових думок яскравих представників того часу – Р. Декарта, Б. Спінози, Г. Лейбніца.

Спершу спробуємо проаналізувати спільні підходи до розуміння інтуїтивного мислення Б. Спінози та Р. Декарта. Інтуїтивне сприйняття, на думку Б. Спінози, – це переважно результат дискурсивного мислення. Взаємопов’язаність інтуїції та дедукції проявляється в одержанні загального поняття за допомогою раціонально достовірного пізнання. На відміну від універсальних понять, що сформувалися на основі досвіду, і є продуктами абстракції, загальні поняття безпосередньо, інтуїтивно дані розуму. Саме тому вони, як вважав Б. Спіноза, є основою інтуїтивного сприйняття, завдяки чому ми отримуємо ймовірно правильне рішення. Тобто, як для Б. Спінози, так і для Р. Декарта, щоб процес раціонально-дедуктивного пізнання відбувся, спершу потрібно звернутися до інтуїтивно отриманої істини.

Чим же відзначається категорія істинності і якими ознаками вона наділена? Саме у визначенні та характеристиці вищезазначених ознак думки філософів розходяться. Якщо для Р. Декарта істинність інтуїтивного визначається відносною простотою, ясністю, виразністю отриманих за її допомогою понять, то для Б. Спінози істина виступає далеко не основною категорією у процесі інтуїтивного мислення. Істинність інтуїції стає явною, якщо вона виражена у конкретних дефініціях аналітичних міркувань. Отже, прагнення Б. Спінози розвинути визначення інтуїції, дане Р. Декартом, було зумовлене застосуванням аксіоматичного методу до дослідження філософських проблем знання. Таке радикальне використання раціоналістичної методології багато у чому визначило подальшу розробку проблеми інтуїції.

Проаналізувавши судження Р. Декарта та Б. Спінози щодо категорії істини та її ролі в інтуїтивному мисленні, ми схилиємося більше до твердження Б. Спінози щодо поставленої проблематики, адже інтуїтивний акт, на нашу думку, не може оптимально відбутися лише на основі вроджених якостей людини: інтуїтивне мислення включає в себе й багато інших факторів його формування, і лише в їх сукупності формується інтуїтивне рішення.

Поряд із Б. Спінозою та Р. Декартом, у розробленні проблем філософсько-правової науки не менш важливий внесок зробив і Г. Лейбніц. Проаналізуємо його наукові переконання щодо правового інтуїтивізму.

Г. Лейбніц (1646–1716 рр.) – основоположник ідеалістичного плюралізму, – хоча і не виходить, на відміну від Б. Спінози, за рамки раціоналістичного тлумачення інтуїції, проте в його поглядах наявні теорії вроджених ідей, причому ця категорія розглядається ним разом з категоріями відчуття, почуття, інстинктів тощо [4, с. 93].

Г. Лейбніц, підтримуючи теорію Б. Спінози, доходить висновку, що істину досягнути лише за допомогою мислення неможливо, він вибудовує свою формально-логічну схему ознак, які формують мисленнєвий процес. Отримані ним характеристики повинні бути зараховані радше до раціональних, а не чуттєвих. На відміну від Р. Декарта, Г. Лейбніц вважає, що самоочевидність та ясність ідеї до ознак інтуїції вже не належить. Під інтуїтивним розуміється пізнання, за якого ми одночасно мислимо, використовуючи в сукупності усі ознаки, характерні для певної речі. Раціональна інтуїція – це своєрідна сукупність усіх раціональних доказів, які у свідомості суб’єкта “народжують” необхідне рішення; за допомогою інтуїції – як вищого рівня пізнання – усвідомлюються усі раціональні істини. Г. Лейбніц, мабуть, пішов далі від своїх попередників, передусім у тому, що визначив інтуїтивне знання не як початкове, хоча воно і дає змогу формувати початкові дефініції раціонального пізнання, а як результат тривалої попередньої пізнавальної діяльності. Остання, своєю чергою, здійснюється дискурсивним мисленням [4, с. 113].

Розробляючи проблему інтуїції порівняно з Р. Декартом, Г. Лейбніц вводить ще один важливий чинник визначення інтуїції. Ним стає принцип тотожності, що, набувши статусу інтуїтивного, характеризується як вищий критерій істинності. Отже, Г. Лейбніц вважає, що пізнати інтуїтивно ми можемо лише первинне, виразне поняття, у той час, як складні поняття – здебільшого тільки символічно. Зміст суб’єкта пізнання, за Г. Лейбніцом, тотожний пізнаваному об’єкту, а останній з’являється із суб’єкта [4, с. 41].

Філософсько-правові погляди Г. Лейбніца щодо інтуїтивного сприйняття речей та явищ у нашому розумінні реалізуються повною мірою крізь призму раціональної інтуїції, із похідними від неї ознаками. Раціональна інтуїція постає виявом істинності актів розумового мислення, детермінантом законів логіки.

Важливе значення для розвитку філософсько-правового дослідження категорії “інтуїція”, на нашу думку, мають переконання англійського філософа Д. Локка (1632–1704 рр.) – творця сенсуалістської теорії пізнання.

Д. Локк стверджував, що будь-яке знання людина черпає із власного досвіду, що ґрунтується на спогляданні розумом своїх ідей. Він вважав, що: скільки існує різних способів осягнення, стільки й існує і різних способів пізнання, найточніше і найдостовірніше з яких – інтуїтивне пізнання, в якому розум осягає відповідність чи невідповідність ідей незалежно від них самих, таке пізнання має бути визнане найдосконалішим з усіх видів пізнання. При цьому необхідно зазначити, що учення Д. Локка про інтуїцію істотно відрізняється від декартівського. Приймаючи положення Р. Декарта про те, що інтуїція є найдосконалішим видом пізнання, Д. Локк піддає різкій критиці учення Р. Декарта про вроджені ідеї. За Д. Локком, джерелом ідей може бути тільки досвід. Висновок раціоналістів був абсолютно протилежним: вони вважали, що логічна необхідність і загальність математичного знання не може бути результатом досвіду і емпіричної індукції, які через обмеженість досвіду роблять знання лише ймовірним.

На нашу думку, критичне ставлення Д. Локка до впливу вроджених ідей на формування інтуїтивного сприйняття предмета чи явища, не давало б йому змоги у правовій інтуїції повною мірою усвідомити усі її особливості та можливості, адже, як нам видається, інтуїтивне рішення правника найефективніше досягається за допомогою цілісності, повноти використання альтернативних варіантів.

Підсумовуючи філософські концепції філософів-правників XVII ст., варто зазначити, що проблематика інтуїтивного сприйняття була лейтмотивом у їхніх наукових працях. Математичне знання, що проявляється у логічній необхідності і загальності наукового знання, протиставляється знанню, отриманому за допомогою досвіду і розглядається як певна сукупність аналітичних тверджень. Вимога необхідності і спільності характеру математичного знання передбачає існування таких положень, які не можуть бути доведені і приймаються без доведення. Їхня істинність прямо і безпосередньо абсорбується розумом. Різні трактування і підходи до проблеми інтуїції в історії філософії, починаючи з XVII ст., розвиваються у діалектичному взаємозв'язку із завданнями, поставленими правовими науками і математикою, більше того, взаємодіючи між собою, породжують нові методи розроблення поставленої проблематики. Так, у раціоналізмі XVII ст. інтуїція характеризувалася за допомогою побудови системи наукового знання та його доказовості. І хоча усі спроби обґрунтувати інтелектуальну інтуїцію були заздалегідь приречені на невдачу у межах метафізичної теорії пізнання, все ж це вчення мало велике значення для розроблення проблеми загалом – воно розглядало інтуїцію як один з методів наукового пізнання і прагнуло надати їй послідовну логічну форму. Потрібно також зазначити, що прихильники інтелектуального вчення про інтуїцію не протиставляли її раціональному пізнанню, а навпаки, намагалися включити її до своєї схеми пізнавального процесу у формі інтелектуальної першооснови пізнання.

Висновки. Отже, історія філософських учень про інтуїцію, як ми переконалися, до певної міри відображає історію розвитку теорій пізнання та природничо-наукового знання. Різні теорії й окремі самостійні концепції інтуїції виникали в діалектичному взаємозв'язку з постановкою нових гносеологічних проблем у науці, і зокрема, у зв'язку з проблемою методу у природознавстві та математиці. Доводиться лише шкодувати про те, що роль філософів-матеріалістів і прагнень матеріалістичного тлумачення проблеми у середині різних систем ідеалістичного напрямку, доволі довго дослідниками не розглядалася. Ідеалістична ж філософія показала свою повну неспроможність вирішити проблему інтуїції.

1. *Большой юридический словарь* / под ред. А. В. Малько. - М.: Проспект, 2009. - 704 с.
2. *Декарт Р. Сочинения: авторский сборник* / Р. Декарт. - М.: Наука, 2006. - 656 с.
3. *Лейбниц Г. О словах* / Г. Лейбниц. - СПб.: Либроком, 2010. - 96 с.
4. *Лейбниц Г. В. Труды по философии науки* / Г. В. Лейбниц. - СПб.: Либроком, 2010. - 178 с.
5. *Семенов В. Утраченная интуиция: Диалектика. Интуиция. Эмпиризм* / В. Семенов. - Пуццо, 2005. - 70 с.
6. *Спиноза Б. Сочинения: в 2 т. - Т. 1* / Б. Спиноза. - М.: Наука, 2006. - 632 с.